

Schweitzer Gábor

A FŐVÁROSI TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁG ÚJRASZERVEZÉSE 1920-BAN

A városegysítés kora

A Borsszem Jankó című szatirikus lap szerkesztője – Ágai Adolf – írói álnevén Porzó –, a XX. század elején írott visszaemlékezéseiben kedélyesen emlékezett vissza a „kétegy főváros” egyesítésének időszakára. „1872. január 3-a óta nem vagyunk már sem budaiak, sem pestiek, hanem vagyunk budapestiek. A törvényhozás forma szerint is érvényt szerzett oly viszonynak, mely valójában évszázadok óta áll fenn. Eleinte a hatalmas Buda, az ősi királyi fok kevélyen nézett alá a szegény pörgyermekre, mely ott túl a nagy folyamon hevert és játszott a porban. Csakhogy az gyorsan fejlett. A pörgyermek csinos hajadonná serdült, majd hódító szépre vált. Most már ez tekintett át az öregedő Budára büszke mosollyal. De hát elvégre is egymásnak voltak szánva. A Lánchíd jegygyűrije, hosszú mátkaság után, örökre kapcsolta össze őket. A szövetség, az ünnepies esküvő azonban csak a főntebb felrótt esztendő elején esett meg. S hogy éppen újévkor történt, számtalanon siettünk üdvözlő látogatójegyeinket a nemes új párnak átadni. Mohó örömmel jegyezgettük leveleink hegébe a régi *Pest* helyett az új *Budapestet*”.¹ A budai és pesti oldal összeházasításának Ágai által megörökített históriája persze szépíti a valóságot, hiszen hallgat a „házasságközvetítői” szerepet jótékonyan vállaló királyi magyar kormány szerepéről, amelynek a közreműködése nélkül a „mátkapár” ki tudja, mikor talált volna egymásra. A tény azonban ettől még tény maradt: Pest és Buda egykori szabad királyi városok, tovább Óbuda egykori mezőváros 1872. évi XXXVI. tc. által kimondott egyesítésével – Budapest néven – régi-új fővárosa lett Magyarországnak.

Budapest révén ugyanakkor – Kajtár István találó megállapítását idézve – a hazai városok jogának törvényi szintje, a tenger melléki Fiume státuszától eltekintve, „trialisztikussá” vált.² A vármegyékkel együtt szabályozott törvényhatósági jogú városok (1870. évi XLII. tc.) és a községi törvény keretei között szabályozott rendezett tanácsú városok (1871. évi XVIII. tc.) mellett megjelent – a városi jogállású települések harmadik, ám magától értetődően egyetlen várost csatasorba állító alappilléreként – a sajátos jogállású törvényhatósági joggal felruházott főváros, Budapest. Ezzel átmenetileg le is záródott a vármegyei, városi és községi önkormányzatok kiegyezést követő – a polgári átalakulást előmozdító – első, jelentős reformkorszaka.³

¹ ÁGAI 1907. 133.

² KAJTÁR 1992. 79.

³ A hazai városok polgári kori törvényi szabályozásának részleteivel ezúttal nem foglalkozom. Annyit azonban szükséges megemlíteni, hogy a városok jogállására irányadó normákat – az erre irányuló, a XX. századra is átnyúló törekvések ellenére – sem szabályozták különálló városi törvényben. A témára vonatkozó gazdag szakirodalomból lásd CSIZMADIA 1941. 171–192; SARLÓS 1976. 25–115; CSIZMADIA 1982; továbbá PÖLÖSKEI 1995. 223–225.

Az 1872. évi XXXVI. tc., a törvényhatósági bizottság jogállása

A főváros közigazgatására irányadó alapintézmények – főpolgármester, polgármester, törvényhatósági bizottság, tanács, kerületi eljáróság stb. – jogállását az 1872. évi XXXVI. tc. határozta meg.⁴ Tekintettel arra, hogy a törvény a fővárost önálló törvényhatósággá nyilvánította, a köztörvényhatóságokról szóló 1870. évi LXII. tc.-re hivatkozással a főváros gyakorolhatta – a törvény korlátai között – az önkormányzatot, az állami közigazgatás közvetítését, továbbá közérdekű, sőt országos ügyeket is megvitathatott s véleményét nemcsak a többi törvényhatósággal, hanem a kormánnyal és a törvényhozással is közölhette.

Arra nézve, hogy a polgári kor közigazgatás-jogi szakirodalma mit is értett a törvényhatóság fogalma alatt, elsőként Kmety Károly tömör álláspontját idézzük fel, akinek a véleménye szerint „a törvényhatóság – régiesen municipium –; önkormányzati szervezete a népességnek”. Kmety ugyanakkor a meghatározott területet s az e területen lévő népességet – a törvényhatóság közönségét – tekintette a törvényhatóság alkotóelemeinek.⁵ Némi hangsúlyeltolódást érzékelhetünk Nagy Ernő definíciójának felidézésekor, aki törvényhatóság alatt olyan területi alapon szervezett közzégi testületet értett, amely hatósági jogosítványokkal rendelkezik, s ezeket „mint önkormányzatot, és mint az állami igazgatás közvetítését állami felügyelet mellett” gyakorolja.⁶

A főváros önkormányzati jogánál fogva a belügyeiben önállóan intézkedett, határozatot és szabályrendeletet alkothattott, amelyeket saját közegei által hajthatott végre. Mindezeket túl tisztviselőit megválasztotta s megállapította a közigazgatás költségeit – gondoskodva egyúttal annak fedezetéről –, végül, de nem utolsó sorban a kormánnyal közvetlenül léphetett érintkezésbe.

A fővárosi törvényhatóság „egyetemét” a törvényhatósági bizottság képviselte, s amennyiben törvény másként nem rendelkezett, a hatósági jogokat a törvényhatóság nevében is gyakorolta. A törvényhatósági bizottság 400 főből állt, kiknek egyik felét a választójoggal rendelkező polgárok soraiból, míg másik felét az 1200 legtöbb egyenes állam adót fizető, ún. virilisek közül választották. A fővárosi törvény tárgyalása alkalmával a virilizmus intézménye körül éles viták folytak, minek következtében a jogalkotó végül is – a többi törvényhatóságtól eltérően – nem a nyers, azaz automatikus virilizmust vezette be a fővárosban, hanem érvényesítette a választás elvét. Elméletileg a törvényhatósági bizottsági tagok legalább részleges fluktuációját volt hivatva biztosítani az a technikai megoldás, miszerint a bizottság tagjait háromévenként

⁴ Megjegyzem, hogy az 1870. évi X. tc. által életre hívott Fővárosi Közmunkák Tanácsa (FKT) – mint a kormányzat és a főváros által paritásosan irányított testület – nemcsak Budapest közigazgatására, hanem – tekintettel Budapest főváros státuszára – annak városképére stb. egyaránt hatással volt. Csak jelezni kívánom, hogy a főváros és az FKT között gyakori hatásköri és presztízsüzdelmek is folytak. Az FKT működésére nézve lásd DÉRY 1995. 80.

⁵ KMETY 1911. 20.

⁶ NAGY 1897. Hasonló megközelítésben értelmezi a törvényhatóságok fogalmát Kiss István, egri jogtanár. Lásd *Magyar közjog*. 344–345.

hat évre választják – az első három év elteltével a bizottsági tagok felét kisorsolták a bizottságból –, bár újválasztásuk elé a törvény nem gördített akadályt.⁷

A fővárosi törvényhatósági bizottságának közgyűlésén a főpolgármester elnökölt, akit akadályoztatása esetén a polgármester helyettesített. A fővárosi törvény tárgyalásának másik markáns vitapontja a főpolgármester személyével volt kapcsolatos. A kormány eredeti elképzelése szerint ugyanis – a vármegyék és törvényhatósági jogú városok analógiájára – kinevezés útján főispán került volna a főváros élére. Végül – nyomatékositva ezáltal a főváros privilegizált helyzetét – a lojalitási tézerő megosztásával azt a megoldást fogadták el, miszerint a király által a belügyminiszter ellenjegyzése mellett állított három jelölt közül a közgyűlés választotta a főpolgármestert. A végrehajtó hatalmat a fővárosban megjelenítő, gyakorlatilag elmozdíthatatlan főpolgármesterrel szemben a törvényhatósági bizottság által általános szótöbbséggel választott polgármester a fővárosi törvényhatóság végrehajtó közegének, a (hivatalnok) tanácsnak volt az elnöke.

A fővárosi autonómia – politikai, közjogi, gazdasági, pénzügyi – kereteit a közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyek, s az egyes jogköröket realizáló részletszabályok körvonalazták. Ennek megfelelően a közgyűlés hatáskörébe az alábbi ügycsoportok tartoztak:

- a. szabályrendeletek alkotása,
- b. a közigazgatási és választókerületek alakítása,
- c. fővárosi építkezések, közmunkák, közművek feletti intézkedés,
- d. községi adó- és kölcsönügyek
- e. törzsvagyon szerzése, illetve elidegenítése,
- f. költségvetési előirányzat megállapítása és a zárszámadás megvizsgálása,
- g. tisztviselők választása, az igazoló és a bíráló bizottmány választása,
- h. tisztviselők és a személyzet alkalmazása, ellenőrzése és fegyelmi ügyei,
- i. hivatalok létesítése és megszüntetése,
- j. főváros kezelése, vagy felügyelete alatt álló pénztárak megvizsgálása,
- k. döntés a tanácstól fellebbezett, illetve a kerületi előjáráságtól fölterjesztett ügyekben,
- l. kérelmezési és levelezési jog gyakorlása, indítványok tárgyalása.
- m. felirati jog gyakorlása.

E taxatív felsorolást kiegészítette egy utolsó jogcím, miszerint a felsoroltakon kívül a közgyűlés hatáskörébe tartoznak mindazon ügyek, amelyeket a törvény, vagy a főváros szabályrendelete kizárólag a közgyűléshez utasít. Fontos megemlíteni, hogy a közgyűlési határozatok előkészítésére – véleményezési jogkörrel – a törvényhatósági bizottság állandó szakbizottságokat, sőt egyes ügyekre külön bizottságokat is életre hívhat.

A kormányzat szűk körben élhetett felügyeleti jogkörével, így a törvényhatósági bizottság által elfogadott költségvetést a belügyminiszter negyven nap alatt felülvizsgálta, s attól a „helybenhagyást” – a törvényes feltételek megléte esetén – meg is tagadhatta. A zárszámadás jóváhagyása szintén a belügyminiszter hatáskörébe

⁷ A fővárosi törvényhatósági választások kerületenként történtek, az erre irányuló részletszabályok kidolgozása pedig a törvényhatósági bizottság hatáskörébe került.

tartozott, igaz, a belügyminiszter határozata ellen a főváros a pesti törvényszékhez fordulhatott. A közgyűlés által elfogadott szabályrendeletek nem szorultak ugyan minisztériumi megerősítésre, ám a törvény lehetőséget biztosított arra, hogy az érdekeltek a kihirdetéstől számított harminc napon belül az illetékes miniszterhez forduljanak a szabályrendelet ellen. Ebben az esetben a minisztérium – a törvényhatóság meghallgatását követően – véglegesen döntött a szabályrendeletéről.

A fővárosi törvény a közigazgatási kerületek kialakítását – a választókerületekével egyetemben – a három egyesített város kebeléből alakult 34 fős bizottságra bízta. A törvény hatálybalépését követően létrejövő kerületi beosztás értelmében az önálló kerületként betagozódó Óbudán kívül a budai oldalon kettő, a pesti oldalon hét közigazgatási kerületet alakítottak ki.⁸

A főváros szervezetének alapjait rögzítő 1872. évi XXXVI. tc. – olvasható Sipos András értékelésében – „sajátos elegye a várost mindenekelőtt tulajdonosok és adófizetők gazdasági érdekközösségeként szemlélő klasszikus liberális felfogásnak, és a nemzet politikai önvédelmi eszközeként felfogott önkormányzatiságot a dualista rendszer hatalmi realitásaival összhangba hozni igyekvő jogászi bűvészkedésnek”.⁹ Ugyanakkor az a közigazgatás-politikai törekvés is kitapintható, amely Budapestet a többi törvényhatóság közigazgatási struktúrájához s autonómiájához rokonította, ám egyúttal – főváros jellegére tekintettel – attól meg is különböztette.¹⁰

Két igazán lényeges változástól – a közigazgatási bizottság felállításáról rendelkező 1876. évi VI. tc.-től, és a fővárosi kerületi eljárásokról szóló 1893. évi XXXI-II. tc.-től – eltekintve a főváros közigazgatására irányadó külső normák a dualizmus fennállása idején – az erre irányuló törekvések ellenére – sem változtak. A főváros adminisztrációja ugyanakkor, a központi igazgatás Bárczy István polgármester nevéhez fűződő 1911-ben végrehajtott reformja révén, a fennálló közigazgatási és közjogi keretek között modernizálta a főváros „beligazgatását”.¹¹

Az 1873–1918 közötti időszakban – az 1872. évi XXXVI. tc. alapján – 13 alkalommal tartottak törvényhatósági bizottsági választásokat a fővárosban. Az utolsó választásra 1912-ben került sor. Tekintettel arra, hogy a megválasztott tagok egy részének mandátuma 1915-ben lejárt volna az 1915. évi VI. tc.-kel a békekötést követő harmadik hónapig meghosszabbították a városatyák megbízatását.¹² A világháborús összeomlás azonban – még az őszirózsás forradalom győzelme előtt – megpecsételte az utolsó, „békeidőben” választott törvényhatósági bizottság sorsát, amennyiben 1918. október 18-át követően a bizottságot többé nem hívták össze.

Az 1920. évi IX. tc. megszületésének körülményei s közvetlen előzményei

A történelem mellékszereplőinek nevét ritkán őrzi az emlékezet. Kollektív történelmi tudatunkban sincs kiemelt helye Usetty Ferencnek, jóllehet az alábbi eseménysoro-

⁸ WITTENBARTH 1931. 941; FLAXMAYER – MEDRICZKY 1934. 24–25; EGYED 1936. 74.

⁹ SIPOS é.n. 14.

¹⁰ SARLÓS 1976. 114–115; CSIZMADIA 1976. 135–141.

¹¹ SIPOS é.n. 85–86.

¹² WILDNER 1931. 503, 515.

zat névleges megindítójaként lehetőséget kapott a sorstól, hogy epizodistaként beírja nevét Magyarország, illetve annak fővárosa – Budapest – történelmébe. A budapesti közigazgatás legújabb kori történetének egyik fordulópontja 1920. március 29-éhez kötődik. A nemzetgyűlés aznapi ülésén terjesztette be interpellációját Usetty Ferenc, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja fővárosi képviselőjeként a belügyminiszterhez a budapesti törvényhatósági választások ügyében. A szenvedélyes hangvételű interpelláció mielőbbi törvényhatósági választásokat sürgetett a fővárosban a „magyarság” és a „kereszténység” érdekében, hiszen a honatya meglátása szerint a „magyartalan” és „kozmpolita” Budapest életét még mindig a „régí szabadkőműves Wirtschaft” irányította. „Itt tisztogatásra van szükség,” – adott iránymutatást – „mert csak a kaftán változott meg, de a szellem ugyanaz maradt”.¹³ Válaszában Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök és belügyminiszter sietett megnyugtatni képviselőtársát, hogy a fővárosi törvényhatósági bizottságról, illetve annak megválasztásáról szóló törvényjavaslat már előkészület alatt áll, ugyanakkor közölte, hogy – jelezve a kormányzat fővárosi ügyei iránti (kétes értékű) elkötelezettségét – Budapest kormánybiztost is kapott¹⁴. Simonyi-Semadam egyúttal biztosította Usetty-t, hogy interpellációban foglalt kívánságai a kormány lelkéből fakadtak.¹⁵ E nyilatkozat öszintéségében aligha kételkedhetünk.

Budapest közigazgatás- és politika-történetének új fejezete vette kezdetét, hiszen a kormányzat immáron ország-világ tudtára hozta, hogy a megváltozott korszellemnek megfelelő irányban végre rendezni kívánja a fővárosi közigazgatás függőben lévő ügyeit. A rendezés iránya elsődlegesen a főváros „egyetemét” megjelenítő, illetve azt képviselő törvényhatósági bizottság újjáalakítására irányult.

A kormány – Usetty interpellációjához képest – meglepően gyorsan, 1920. április 17-én már be is terjesztette a „székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról” szóló törvényjavaslatot.¹⁶ Minden honatya számára egyértelművé válhatott, hogy a kormányzat nem a közigazgatás átfogó, strukturális reformjára, csupán a főváros politikai arculatát leginkább meghatározó törvényhatósági bizottság átalakítására készül.

Annyi kétségkívül indokolta a törvényjavaslat megalkotását, hogy a főváros még 1912-ben választott törvényhatósági bizottságát 1918. október 18-a óta nem hívták

¹³ *Nemzetgyűlés naplója (1920)*. 296–298. A fővárosi törvény revíziója azonban az új kurzus régi követelése közé tartozott, hiszen pl. a Keresztény Szociális Gazdasági Párt 1919. szeptember 24-én közzétett programja is tartalmazta e célkitűzést, egyúttal követelték a közigazgatás korszerűsítését és a virilizmus eltörlését is. Lásd *Magyarországi pártprogramok*. 23.

¹⁴ A kormány 1920. március 24-én hosszas találgatások után Sipőcz Jenő tiszti ügyész nevezte ki a főváros kormánybiztosává. MOL K. 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 125. doboz. 1920. március 24.

¹⁵ *Nemzetgyűlés naplója (1920)*. 299.

¹⁶ A minisztertanács 1920. április 14-i ülésén Simonyi-Semadam előterjesztette a székesfővárosi bizottság újjáalakításáról szóló törvényjavaslatot. A minisztertanács üléséről vezetett jegyzőkönyv csupán a tényt rögzíti, az esetleges miniszteri hozzászólásokról azonban hallgat. MOL. K. 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 126. doboz. 1920. április 14. Magát a javaslatot lásd: 32. szám. Törvényjavaslat a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról. in: *Nemzetgyűlés irományai (1920)*. 206–221.

össze, bár ennek jogi akadályja nem lett volna.¹⁷ Ugyanakkor az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság időszaka is rajta hagyta lenyomatát a főváros közigazgatásán, többek között a törvényhatósági bizottságot felváltó testületek életre hívásával. Míg a polgári demokratikus átalakulás kezdetén a főváros hivatalnok tanácsát kiküldött tagokkal bővítették, addig 1919. februárjától – az 1919. évi VII. néptörvény által életbe léptetett – néptanács váltotta fel az egykori törvényhatósági bizottságot. A tanácsköztársaság idején előbb a népbiztosság, utóbb a központi munkás- és katonatanács járt el a néhai törvényhatósági bizottság hatáskörében. A proletárdiktatúra bukását követően, 1919. augusztusától sem hívták össze a törvényhatósági bizottságot, jóllehet a hivatalnok tanács – már csak saját kényszerű döntéseinek legitimálása érdekében – maga is üdvözölte volna a bizottság összehívását, nem érzékelvén kellőképp az 1919. őszi végbemenő politikai-filozófiai fordulatnak az élességét. A folytonosság jegyében a hivatalnok tanács járt el, s 1920. márciusában bekövetkezett menesztéséig Bódy Tivadar polgármester fémjelezte az 1918 ősze előtti – s részben utáni – korszakot.¹⁸ Az 1920. évi VIII. tc. ugyanakkor felhatalmazta az immáron a kormánybiztos által vezetett tanácsulást – hogy átmeneti jelleggel – a közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyekben járjon el. E provizórikus korszaknak vetett véget a nemzetgyűlés által 1920. kora nyarán elfogadott, a pártpolitikai szempontokat szem előtt tartó 1920. évi IX. tc.¹⁹

Mielőtt azonban a részletekbe bocsátkoznánk, a „bűnös Budapest” metaforájánál meg kell állnunk egy pillanatra. A főváros politikai értelemben vált „bűnös”-sé – azaz megbízhatatlanná – az 1919/1920 fordulóján hatalomra jutó, magát keresztény-nemzetinek tekintő politikai elit retorikájában.²⁰ Budapest „bűne” nem egyéb, mint amit – más szemszögből tekintve – a főváros erényének tudnak be: nevezetesen az, hogy egy-két emberöltő alatt provinciális jellegét hátrahagyva – ma úgy mondanánk – multikulturális világvárossá, közép-európai regionális központtá nőtte ki magát.²¹ Holott a főváros nem tett egyebet, mint élt az 1867 után hosszú időn keresztül döntő befolyással rendelkező politikai, gazdasági és világnézeti liberalizmus áldásaival.

¹⁷ WILDNER 1931. 503–504. – A vármegyei és városi törvényhatósági bizottságok megbízatásának időtartamát – a világháború, a forradalmak, majd pedig a közigazgatási reform elmaradása miatt – gyakorlatilag a '20-as évek végéig meghosszabították.

¹⁸ A főpolgármesteri tisztséget Bárczy István 1919. januári lemondása óta nem töltötték be.

¹⁹ Lásd GÁRDONYI 1925. 145–154. A főváros 1918/19-es forradalmak alatti igazgatásához lásd ORT 1959, különösen 244–259.

²⁰ Noha állításunk nem igényel különösebb irodalmi igazolást – hiszen elegendő Horthy Miklós fővezér 1919. november 16.-i fővárosi bevonulása alkalmából elmondott beszédére utalnunk –, azt mégis meg kell vallanunk, hogy a politikai értelemben „bűnös Budapest” szóösszetételt ismereteink szerint elsőként az őszirózsás forradalmat követően, 1919 legelején vetették papírra. A politikai pamflet írója a polgári demokratikus forradalom vívmányaitól várta a főváros megújulását egyúttal üdvözölte a korrupciógyanus városvezetés és a kerületi basák uralmának a végét. Lásd: URBANUS: 1919. 16; továbbá SAKMYSTER 2001. 48–49.

²¹ Budapest új- és legújabb-kori történelmének Vörös Károly volt az egyik legkiválóbb kutatója. Egyik tanulmányában azokra a folyamatokra hívja fel a figyelmet, amelyek eredményeként a főváros az egyesítést követően a világvárosi lét közeléhez érkezett. VÖRÖS 1997. Lásd továbbá GYÁNI 1998. különösen 15–30.

Kétségtelen, hogy a fények mellett az árnyoldalak is megjelentek s, hogy csak egyetlen példára hivatkozunk, a Sugár út arisztokrata palotái mellett felépültek a József- és Ferencváros bérkaszárnái, nem beszélve a peremvidékek nyomortanyáiról. De a helyzet e tekintetben 1919/1920 után sem változott lényegesen. Mindenesetre a világháborús összeomlásért s az azt követő forradalmakért közvetetten felelőssé tett Budapest a kárhozatos és nem kívánatos – egyúttal az országos politikai arénából hosszú időre kiszorított – liberalizmus és „kormopolitizmus” egyik utolsó mentsvára maradt. Ugyanakkor arra a Sipos András által meggyőzően bizonyított összefüggésre is utalnunk kell, miszerint 1919/1920-at – azaz az új államhatárok kialakulását – követően sajátos értelemben értékelődött fel a főváros helye és szerepe, múltja és jelene Magyarország életében.²²

A javaslat: a törvényhatósági bizottság létszáma és a virilizmus

Az átmenetinek – háromévi időtartamra – szánt törvény egyik legfontosabb intézkedésként radikális mértékben, 400-ról 200-ra kívánta leszállítani a törvényhatósági bizottság létszámát, mégpedig oly módon, hogy míg 180-an választás révén jutnak tagsághoz, addig 20-an állásuknál illetve tisztüknél fogva kerülnek a bizottságba. E létszámcsoökkentést a nemzetközi trendeken kívül azzal a szakmainak ható érveléssel igyekeztek alátámasztani, hogy a nagy létszámú testületek működése nemcsak nehézkes, hanem „a létszám arányához mérten a tagok felelősségérzete kisebbedik” is.²³

Szembetűnő, hogy a javaslat mellőzte a bizottsági tagság virilisz jogcímen történő megszerzését. A törvényjavaslat kidolgozói számára a fővárosnál 1872 óta érvényesülő választásos virilizmus sem volt elfogadható, ami – szemben a többi törvényhatóságnál érvényesülő nyers, azaz automatikus virilizmussal – pro forma mégiscsak demokratikusabb intézménynek minősült.

Az indokolás általános része hivatkozott arra, hogy mindaddig, amíg nem kerül napirendre a közigazgatás átfogó reformja, elodázhatatlanul szükséges a törvényhatósági bizottság újjászervezése, mert a régi rendelkezések alapján megválasztott törvényhatósági bizottságok – tehát nemcsak a fővárosi – „a megváltozott korszakban semmiképpen sem képviselik a törvényhatóságok közönségének valódi akaratát”.²⁴ A kilátásba helyezett „elodázhatatlan” reformokat mindenekelőtt a fővárosban kell keresztülvinni, hiszen csak így érhető el, hogy a törvényhatósági bizottság összetétele – szólt az érvelés – a közönség teljes bizalmán nyugodjon s „egészséges életműködésre” legyen képes.²⁵ A javaslat körmönfont érveléssel igyekezett legitimálni a virilizmus mellőzését. „A javaslat ebben a kérdésben nem elméleti alaphól indult ki, hanem itt egyedül az a közmeggyőződés érelődött fel-fogás szolgált irányadóul, hogy a teljesen átalakult életviszonyokra való tekintettel a székesfőváros törvényhatósági bizottságánál a virilisz rendszer továbbra fenn nem

²² SÍPOS 1993, különösen 50–53.

²³ 32. szám. Törvényjavaslat a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról. in: *Nemzetgyűlés irományai (1920)*. 214.

²⁴ Uo. 213.

²⁵ Uo. 213–214.

tartható”.²⁶ Az indokolás a továbbiakban hivatkozott a háborús években tapasztalt „határtalan és hirtelen” vagyontelődásokra, aminek következtében vagyontalan emberekből „máról-holnapra” milliomosok lettek. Ennek következtében a fővárosban nem érvényesülhet a virilizmus legfőbb erénye, hogy a virilis jogon bekerülő bizottsági tagok „értékes konzerváló erő”-vel gazdagítják az önkormányzati testületet. A virilizmus mellőzését a javaslat intellektuális szempontokkal is igazolni igyekezett, amennyiben a főváros választóinak „értelmi színvonalá”-ban kellő garanciát látott arra nézve, hogy a megválasztandó bizottsági tagok működésük során nem egyes társadalmi rétegek, hanem az „egész fővárosnak minden vonatkozású érdekeit” fogják képviselni. Az „intellektuális” virilizmust preferáló elgondolás jegyében bizonyos állások, illetve tisztségek viselői, a javaslat szerint 20-an – az MTA elnökétől a kincstári jogügyi igazgatóig – automatikusan tagjai lesznek az eljövendő fővárosi törvényhatósági bizottságnak.

A nemzetgyűlés közigazgatási bizottságának 1920. május 3-án kelt jelentése a törvényhatósági bizottság választott tagjainak létszámát a javaslatban előírányozott 180-ról 240-re emelte fel, megnyugtatóván a kételkedőket, hogy még így is több mint egyharmadával fog csökkenni a bizottság összlétszáma a korábbi 400-hoz képest. Csekély mértékben ugyanakkor – 20-ról 22-re – emelte azok számát, akik állásuknál, illetve tisztüknél fogva kerülhetnek majd a törvényhatósági bizottságba.²⁷

A létszámcsökkentés kétségkívül összhangban állhat – szervezetszociológiai szempontból – a működés hatékonyságának és a tagok személyes felelősségének a növekedésével. E törekvések azonban már a múltban is hangot kaptak, miként a virilizmus visszaszorítása, illetve eltörlése sem volt egészen új keletű elgondolás. Visszaugorhatunk az 1872. évi XXXVI. tc. megszületésének időszakáig, hiszen már akkor nyomós érvekkel – antidemokratikus jellegének kidomborításával – igyekeztek a fővárosi virilizmus intézményesülését megakadályozni. Bevezetése mellett végül is az a megfontolás bizonyulhatott döntő jelentőségűnek, miszerint a polgári átalakulást megtestesítő kereskedelmi, ipari és banktőke – azaz a mobil tőke – képviselőit a jogalkotó a virilizmussal a közügyekben való aktívabb részvétel reményében nemcsak honorálni, hanem motiválni is kívánta.²⁸ A főváros kiegyezést követően fellendülő gazdasági élete – aminek következtében a kissé provinciális Pest-Budából egy dinamikus fejlődő, közel milliós lélekszámú, európai léptékű nagyváros lett annak minden erényével és árnyoldalával – strukturálisan átrendezte a legtöbb adót fizetők társadalmi összetételét is, amennyiben a hagyományos, főként házingatlanra alapozott legtöbb állami egyenes adót fizető virilisek mellett a mobil tőke reprezentánsai a századfordulóra számottevő közgyűlési pozíciókat szereztek. Függetlenül attól, hogy – átlépve a XX. századba – a mobil tőke virilistáival szemben a tradicionális, házingatlan-tulajdonos virilisek bizonyultak aktívabbnak a főváros közgyűlésében, a virilizmussal szembeni, változatlanul a demokratikus deficitre hivatkozó ellen-

²⁶ Uo. 214.

²⁷ 52. szám. A nemzetgyűlés közigazgatási bizottságának jelentése a “székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról” szóló 32. számú törvényjavaslat tárgyában. in: *Nemzetgyűlés irományai (1920)*. 350–351.

²⁸ Lásd VÖRÖS 1998. 130.

érvek nem veszítettek jelentőségükből. Ugyanakkor arra a sajátosságra is utalnunk kell, miszerint a századforduló törvényhatósági bizottsági választásain a választásra jogosultak csekély hányada élt csupán törvény adta jogaival, ami szükségszerűen a várospolitika klikkesedéséhez vezetett.

A törvényhatósági bizottság összetételének reformját érintő javaslatok, közgyűlési határozatok maguk is kilátásba helyezték, de legalábbis üdvözlendőnek tartották a virilizmus száműzését. E reformlépésekre azonban nem került sor, mert hiányzott a megvalósításához elengedhetetlenül szükséges kormányzati hátszél. A virilizmus fővárosi elejtésétől – tágabban a fővárosi közigazgatás reformjától – az első világháborút megelőző időszakban vélhetően azon megfontolás miatt tartózkodott a kormányzat, mert okkal tarthatott attól, hogy e követelés végiggűrűzött volna a törvényhatóságokon, illetve a községeken, ami beláthatatlan következményekkel járó politikai földcsuszamlást idézhetett volna elő. Annyit mindenesetre leszögezhetünk, hogy a főváros közgyűlése, legutóbb az összeomlás előtti esztendőekben az általános, titkos választójog közeli bevezetésének reményében határozatot fogadott el a virilizmus eltörléséről.²⁹

Az 1920-as javaslat tárgyalása idején azonban – okulva az 1918/19-es tapasztalatokon is – már kifejezetten nem a törvényhatósági demokratizmus növelése vezérelte a jogalkotót a fővárosi virilizmus eltörlésekor, jóllehet a választójog – még ha külső hatásra és csak átmeneti jelleggel – kétségkívül szélesre tárta a kapukat a polgárok előtt. A virilizmus intézménye egyértelműen a letűnt liberális kor politikai s társadalmi ideáira s berendezkedésre emlékeztette az új hatalmi elit exponenseit³⁰. Ennek megfelelően a virilizmus kiiktatása nemcsak a múlt tagadását, hanem a liberális politikai hagyománnyal való szembehelyezkedést is markánsan kifejezésre juttatta. Még akkor is, ha 1920 folyamán – s az azt követő években – csak a főváros esetében rendelkeztek elegendő munícióval ennek kéréselhetetlen keresztülvitelekor. Paradox módon tehát a választójog demokratikus kiterjesztése – ezzel párhuzamosan pedig a virilizmus száműzése – volt szükséges ahhoz, hogy a budapesti városházán hatalomra segítse a demokratikus értékek iránt rendkívül kevés elkötelezettséget mutató keresztény-nemzeti kurzus képviselőit.³¹

²⁹ Vö.: SZENTE 1993. 498–501.

³⁰ Gyáni Gábor egyértelműen szögezte le, hogy a virilizmus mellőzése „a gazdag (zsidó) nagypolgárság egy részének a törvényhatósági bizottságból való kirekesztését jelentette.” Lásd: BÁCSKAI – GYÁNI – KUBINYI 2000. 216.

³¹ A legújabb történettudományi összefoglalások is osztják azt az általam némiképp vitatott nézetet, miszerint – a Horthy-korszak tárgyalása kapcsán – a főváros önkormányzati életét már 1918 előtt is demokratikusabbnak tekintették a vidékhez képest. „Ez a dichotómia a Horthy-korszakban is megmaradt. (...) Minden szempontból demokratikus önkormányzati élet azonban a fővárosban sem alakulhatott ki, mert a baloldal [1925-ös – Sch. G. megjegyzése] választási sikereit kellőképpen el-
lensúlyozni tudták a törvényhatóság kinevezett, kormánytól függő tagjai.” Lásd ROMSICS 2000. 231. Amennyiben a demokratizmusnak az a fokmérője, hogy szemben a vidéki törvényhatóságokkal a fővárosinál a választásos virilizmus érvényesült, úgy elsősorban arra az ellentmondásra kell utalnunk,

A javaslat: a törvényhatósági választójog

A javaslat jelentős mértékben terjesztette ki az aktív törvényhatósági választójogot, amennyiben azt a nemzetgyűlési választójogot szabályozó 1919. novemberében kihirdetett Friedrich-féle miniszterelnöki rendelethez igazította.³² Ennek értelmében aktív választójogot biztosítottak főszabályként a 24. életévüket betöltött, legalább hat év magyar állampolgársággal és fél éves helyben lakással rendelkező férfiak és nők számára. Az aktív választójog gyakorlását nők esetében – műveltségi cenzus gyanánt – az írás-olvasás feltételéhez kötötték. Passzív választójogot ugyanakkor a 30. életévüket betöltött aktív választójoggal rendelkező férfiaknak és nőknek biztosítottak.

A fővárosi törvényhatósági választójog szabályozásánál a javaslat további megszorításokat a passzív választójog terén kívánt érvényesíteni, hiszen annak gyakorlását nemcsak legalább 4 polgári – vagy azzal egyenértékű – iskola elvégzéséhez, hanem 6 év helyben lakáshoz is kötötte. Az utóbbi rendelkezés értelemszerűen a világháború óta a fővárosban letelepedettek választójogának csorbulásához vezetett. Az indokolás sajátos népvándorláshoz hasonlította azt a folyamatot, aminek eredményeként a főváros lakossága a világháború kirobbanása óta megnövekedett, s ezzel a jelenséggel magyarázták, miért nem tartották kívánatosnak, hogy az 1914. január 1-i határnap óta betelepülteket passzív választójoggal ruházzák fel.³³

A közigazgatási bizottság jelentése indokolatlannak tartotta a műveltségi cenzus megtartását, mondván ez a korlátozás a „nívó-biztosítás” szempontjából nem célravezető, hiszen az „élet iskolájában” legalább annyi ismeretet el lehet sajátítani, mint – mondjuk – négy polgáriban.³⁴ Ezzel egyidejűleg 1914. július 1-re módosították az itt lakás kellékéül szolgáló dátumot, „mert ez az a hónap, amellyel különböző elemeknek Budapest felé áramlása megkezdődött”. A passzív választójog egyik kellékéül szolgáló 6 év helyben lakás a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja észrevétele nyo-

amely a virilis rendszer és a választásos rendszer között feszül. A nyers virilizmus választásos virilizmussá szelídülése nem feltétlenül a demokratizmus kiterjesztése céljából épült be a rendszerbe. Megjegyzem, hasonló megfontolás vezérelte az 1929-es törvényhatósági reform kidolgozóit is, hiszen a virilizmust – bár csökkentett arányban – fenntartották ugyan, de különböző garanciális elemekkel gondoskodtak arról, hogy a kurzus szempontjából politikai, származási szempontból nem megfelelő virilisek kisebb arányban kerüljenek a törvényhatósági bizottságba, mint annak előtte.

³² Lásd a magyar kormány nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról szóló 1919. évi 5985. M. E. számú rendeletét.

³³ 32. szám. Törvényjavaslat a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról. in: *Nemzetgyűlési irományai (1920)*. 217–218. Az 1929/30-ban újrakodifikált fővárosi törvény képviselőházi közigazgatási bizottsági vitája alkalmával felszólaló Peyer Károly utalt arra, hogy a javaslatnak törölnie kell a passzív választójogi cenzusok sorából a hat év helyben lakást, elismerve, hogy 1920-ban indokolt lehetett ez a feltétel, „amikor a galíciaiakat akarták a választójogból kizárni”, ám ők azóta már megszerezték a magyar állampolgárságot, így okafogyottá vált a rendelkezés. MOL K. 510. 10. kötet. A képviselőház közigazgatási bizottságának 1929. november 20-i ülésének jegyzőkönyve.

³⁴ 52. szám. A nemzetgyűlés közigazgatási bizottságának jelentése a „székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról” szóló 32. számú törvényjavaslat tárgyában. in: *Nemzetgyűlési irományai (1920)*. 351.

mán került módosításra.³⁵ Végezetül – s ez tűnt a legszigorúbb kiegészítésnek – legalább 10 év magyar állampolgársághoz kötötték a passzív választójog gyakorlását, mert – megítélésük szerint – legalább ennyi idő szükséges ahhoz, hogy az „idegenből jöttek” a magyar államhoz és nemzethez hű s megbízható polgárokká váljanak.³⁶

Néhány adat életszerűvé teheti, milyen nagyságrendet jelentett a jogalkotó által csak „különböző elemeknek” nevezettek fővárosba áramlása. A főváros lakosságának tényleges növekedése az 1910 és 1920 közötti évtizedben valamivel több, mint 48 000 fő volt. A tényleges szaporulat ennek közel harmadát, közel 18 000 főt tett ki, miáltal a különbözetként tekinthető 30 000 fő – felnőttek és fiatalok egyaránt – jelenti az ugyanerre az időszakra vonatkozó nettó bevándorlási, illetve betelepülő többletet.³⁷ Valószínűsíthető, hogy a bevándorlók nagyobbik része a világháború éveiben, a cári csapatok elől menekülőként került a fővárosba. Felmerül ugyanakkor a kérdés, vajon hány magyar állampolgársággal bizonyosan nem rendelkező került ugyanabban az időszakban Budapestre. Az 1910-es adatok szerint a főváros 860 000 fős népességéből 44 000 fő körül alakult a külföldi honosok száma.³⁸ Az 1910 és 1920 közötti évtizedben viszont mindösszesen 16 000 külföldi telepedett le a fővárosban, akiknek túlnyomó része, valamivel több, mint 70%-uk Ausztriából, illetve Németországból érkezett.³⁹ Egy 1915-ös adat szerint a fővárosba 812 bevándorló érkezett, akik közül 610-en az osztrák területekről érkeztek.⁴⁰ Arra vonatkozólag, hogy a Magyarországon letelepedő külföldi honosok közül hányan szereztek meg a magyar állampolgárságot, jelzés értékűként szolgálhat, hogy míg 1913-ban 1895 fő, illetve 1914-ben 1422 fő, addig 1915-ben mindösszesen 812 fő szerzett magyar honosságot.⁴¹ Mindezen illusztratív adatok alapján valószínűsíthető, hogy néhány tízezerre tehető azok száma, akik e rendelkezések folytán – honosság illetve 6 év helyben lakás hiányában – nem rendelkeztek a fővárosban passzív választójoggal.

A javaslat: választási eljárás, választási földrajz

A javaslat azt az – utóbb a közigazgatási bizottság által is osztott – álláspontot képviselte, miszerint a szavazást kötelező jelleggel, személyesen kell gyakorolni, s minden választó egyetlen szavazattal rendelkezék.

A választókerületi beosztást illetően a javaslat azt a módszert preferálta, hogy a fővárost – a közigazgatási beosztást alapul véve – 60 választókerületre kell osztani,

³⁵ Megváltoztatják a budapesti községi választásokról szóló törvényjavaslatot. *Fővárosi Hírlap* 1920. április 28.

³⁶ 52. szám. A nemzetgyűlés közigazgatási bizottságának jelentése a “székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról” szóló 32. számú törvényjavaslat tárgyában. in: *Nemzetgyűlés irományai* (1920). 352.

³⁷ FARAGÓ 1995. 378. Az 1880 és 1910 közötti időszakban a nettó bevándorlási többlet a fővárosban meghaladta a 300 000 főt.

³⁸ BUZIÁSSY é.n. 27.

³⁹ BUZIÁSSY é.n. 31 (8. tábla), 34 (10. tábla).

⁴⁰ *Statisztikai Évkönyv* 1915. 60.

⁴¹ *Statisztikai Évkönyv* 1915. 61. A közölt adatok egész Magyarországra értendők.

így minden választókerület egyformán 3–3 bizottsági tagot illetve póttagot választhat. Jelölt pedig az lehet, aki legalább 300 választó írásos ajánlását⁴² követően felkerül a (párt)lajstromra. A szavazás így nem az egyes jelöltekre, hanem a lajstromokra történik. A javaslat szerint, amelyik lajstromra a szavazatok viszonylagos többsége esik, az azon szereplő jelöltek lesznek a törvényhatósági bizottság rendes, illetve póttagjai. A 60 választókerület kialakításánál az indokolás arra mutatott rá, hogy a közigazgatási kerületek felparcellázásával a közigazgatási kerületeken belül jelentkező részérdekek képviselője valósítható meg, ami másként – amennyiben a választókerületek egybeesnek a közigazgatással – nem biztosítható.⁴³

A törvényjavaslat a főváros közigazgatási kerületeit eltérő nagyságú képviselő-hez kívánta juttatni, hiszen míg a II., III., IV., és X. kerület 12–12 bizottsági tagot, addig az V. és IX. kerület 18–18 tagot, végül az I., VI., VII., és VIII. kerület 24–24 tagot választhatott volna. Az indokolás ezt azzal magyarázta, hogy a közigazgatási kerületeken belül kialakított választókerületek száma a közigazgatási kerületek törvényhatósági választóinak a létszámához arányosan igazodik.

A közigazgatási bizottság – a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja javaslataira tekintettel – átirta a fenti rendelkezéseket. Mindenekelőtt a régi gyakorlatot visszaállítva a közigazgatási kerületeket tette választókerületekké. Rögzítették, hogy minden választókerület – a javaslat által kilátásba helyezett többségi választási rendszerrel szemben az arányos (kisebbségi) választási rendszer alapján – egyaránt 24–24 tagot választhat a törvényhatósági bizottságba.⁴⁴

Ez a megoldás ugyan kifejezésre juttatta a kerületek fiktív jogi egyenlőségét, ám eltérő lélekszámukat már nem vette tekintetbe, így szükségszerűen aránytalanságokhoz vezetett (a kisebb lélekszámú kerületeknél kevesebb szavazat szükséges egy-egy mandátum megszerzéséhez). Kirívó példaként említhetjük, hogy e módosítás értelmében a 48 000 lakossal rendelkező – budai oldalhoz tartozó – II. kerület és a 176 000 lakossal rendelkező – pesti oldalon lévő – VII. kerület egyaránt 24–24 bizottsági tagot választhatott. További aránytalanságokat eredményezett, hogy a Duna két partján lakók abszolút számát alapul véve a budai oldal lélekszámarányát tekintve felülreprezentált helyzetbe került a törvényhatósági bizottságban a pesti oldallal szemben. Míg a főváros lakosságának – kerekített adatokkal dolgozva – 21,5%-a (200 000 fő) lakott a budai oldalon (I., II. és III. kerület), addig a javaslat a törvényhatósági bizottság mandátumainak 26,6%-át biztosította részükre, amit a közigazgatási bizottság utóbb kerekén 30%-ra emelt fel⁴⁵

⁴² A közigazgatási bizottság utóbb 1000-re emelte az ajánlások számát.

⁴³ 32. szám. Törvényjavaslat a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról. in: *Nemzetgyűlés irományai (1920)*. 218.

⁴⁴ 52. szám. A nemzetgyűlés közigazgatási bizottságának jelentése a "székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról" szóló 32. számú törvényjavaslat tárgyában. in: *Nemzetgyűlés irományai (1920)*. 352. Az arányos rendszer mellett szólhatott az a megfontolás is, hogy – a többségi rendszerrel szemben – ez a megoldás látszott biztosítani az új hatalmi berendezkedés túlsúlyát a választások után a budapesti városházán. Lásd még *Megváltoztatják a budapesti községi választásokról szóló törvényjavaslatot. Fővárosi Hírlap* 1920. április 28.

⁴⁵ A részletes adatokat lásd *Budapest*. 37.

A javaslat: a belügyminiszter felosztatási, illetve ellenőrzési joga

A javaslat – hiánypótló intézkedésként – lehetőséget biztosított a főpolgármester előterjesztését, vagy meghallgatását követően a belügyminiszternek a törvényhatósági bizottság felosztatására, amennyiben az olyan eljárást tanúsítana, amely nemcsak az állam érdekeit, hanem a főváros jólétét is veszélyezteti s – ezen túlmenően – kizárja a közigazgatás eredményes működését. A felosztatás tényét ugyanakkor a belügyminiszternek haladék nélkül be kell jelentenie a törvényhozásnak – jelesül a nemzetgyűlésnek –, s gondoskodni kell arról, hogy két hónapon belül új törvényhatósági választásokat tartsanak a fővárosban. Az új választásokig a halaszhatatlan ügyekben a törvényhatósági bizottság helyett a hivatalnok tanács jogosult eljárni. Az indokolás elismerte, hogy e rendelkezés nem tartozik szorosan a törvényhatósági bizottság újraalakítására vonatkozó előírásokhoz, ám – az általános közigazgatási reformot megelőzve – mégis szükségesnek tartották e mostani javaslatba beépíteni.⁴⁶ A közigazgatási bizottság jelentése nem módosította a javaslat felosztatásra irányuló rendelkezéseit.

A „hiánypótló” jelleg annyiban kétségkívül fennállt, hogy az 1872. évi XXXVI. tc. – akárcsak a köztörvényhatóságokat szabályozó 1870. évi XLII. tc., majd az azt felváltó 1886. évi XXIII. tc. – nem rendelkezett a törvényhatósági bizottság felosztatásáról. A felosztatási joggal szemben 1920. áprilisában a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja állást foglalt, kijelentvén, hogy ennek biztosítása a főváros autonómiája teljes megsemmisítésének tekintik.⁴⁷

E jogintézmény bevezetése a kormányzat centralizáló törekvésein kívül közvetlen politikai üzenetet is hordozott, hiszen a jövőben a belügyminiszter szabad mérlegelésén múlhat, mikor – példának okáért milyen pártpolitikai összetétel esetén – veszélyezteti az állam érdekeit a törvényhatósági bizottság működése, ami okot szolgáltat, illetve jogalapot teremthet a felosztatásra. A felosztatási jog biztosítása mindenestre Damoklész karjaként lebeghet a főváros közönségét megtestesítő törvényhatósági bizottság feje felett.

A javaslat a közigazgatási bizottság egyetértése mellett – a belügyminisztériumot megillető főfelügyeleti jogra hivatkozva – lehetőséget kívánt biztosítani arra, hogy a főváros önkormányzati hatáskörében követett eljárását, belső ügyvitelét s háztartását saját közegei által, vagy más szakértők bevonásával bármikor megvizsgálhatja. Az indokolás hivatkozott arra, hogy a belügyminiszter ellenőrzési jogosítványai nincsenek összhangban a javaslat többi részével⁴⁸, bár megítélésem szerint nagyon is összhangban voltak, hiszen a felügyeleti jog érvényesítése a törvényhatósági bizottság hatáskörébe tartozó ügyköröket is érintette.

⁴⁶ 32. szám. Törvényjavaslat a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról. in: *Nemzetgyűlés irományai (1920)*. 220.

⁴⁷ Megváltoztatják a budapesti községi választásokról szóló törvényjavaslatot. *Fővárosi Hírlap* 1920. április 28.

⁴⁸ 32. szám. Törvényjavaslat a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról. in: *Nemzetgyűlés irományai (1920)*. 221.

A főváros költségvetésével kapcsolatos felülvizsgálati jogosítványokat már az 1872. évi XXXVI. tc. is biztosította a belügyminiszternek, ám az 1920-as javaslatban alkalmazott – a felülvizsgálat körét kiszélesítő – formula a köztörvényhatóságokról szóló 1886. évi XXI. tc.-ből szóról-szóra került át. A belügyminiszter ellenőrzési jogkörének kiterjesztése a kormány centralizáló törekvéseinek kiteljesedését, egyúttal a főváros jelentékeny presztízsvesztését is jelentette.

A szakirodalom „puha” érvei

A szakirodalom – ellentétben az általános közigazgatási reformról szóló értekezéssel – csekély teret szentelt a fővárosi közigazgatás reformjának, s visszafogottan – ha úgy tetszik, rezignáltan – követte a fővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról szóló törvényjavaslat alakulását. A Magyar Jogászegylet közjogi és közigazgatási szakosztálya 1920 májusában s júniusában – tehát akkor, amikor a fővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról szóló törvényjavaslatot már a nemzetgyűlés plénuma vitatta – folytatólagos ankétot tartott a közigazgatási reformról.⁴⁹ Az itt felszólaló elméleti és gyakorlati szakemberek ugyan – a beszámolók tanúsága szerint – vajmi kevés szót ejtettek a fővárosi közigazgatás reformjáról, ám a városi közigazgatás megújításával kapcsolatosan elhangzott nézeteik – még ha csak érintőlegesen és áttételesen is – adaptálhatóak a fővárosra. Az a tény, hogy az ankét résztvevői gyakorlatilag hallgattak a fővárosi közigazgatás specifikumairól – legfeljebb csak távolról utaltak rá –, azt sugallja, hogy a résztvevők a Budapest közigazgatását érintő s a törvényhozás napirendjén lévő kérdéseket elsődlegesen nem szakmai, hanem politikai kérdésnek tekintették.

Buzáth János, fővárosi tanácsnok május 29-i felszólalására mégis hivatkozhatunk, aki – magától értetődően – leginkább a városi közigazgatás kérdéseivel foglalkozott. Előadásában hangsúlyozta, hogy pillanatnyilag nem tartja időszerűnek a municípiumok vonatkozásában a centralizáció és decentralizáció kérdéseinek a bolygatását, egyúttal arra hívta fel a figyelmet, hogy a centralizált kormányzat könnyen elvesztheti a polgárok „közreműködését és áldozatkészségét”, ami nélkül egészséges fejlődés aligha képzelhető el. Meglátása szerint a központosítás elvének kizárólag az állami felügyelet, ellenőrzés s a „helyes irányítás” terén kellene érvényesülnie, bár a kormányzatnak semmiképp sem szabad megbénítania az önkormányzatok tevékenységét.⁵⁰ Felszólalásában a választójog általános kérdéseit is érintette, kiemelve, hogy a demokratikus fejlődést olyan garanciákkal kell körülbástyázni, amelyek – okulva a közelmúlt eseményein – kizárják a választójog gyakorlásából az, úgymond szélsőséges, felforgató társadalmi rétegeket. A községi és városi választójogra vonatkozó normákat viszont még az országos választójog kereteinél is szűkebben állapítaná meg. Talán nem tűnik túlon túl erőltetettnek a gondolat – vagy inkább sejtés –, hogy előadásával Buzáth a főváros vezetése részéről két fontos üzenetet tolmácsolt a kormányzat felé. Míg a központosítás veszélyére

⁴⁹ A közigazgatási reform a Magyar Jogászegyletben. *Magyar Közigazgatás* 1920. május 23. 2–3; 1920. június 6. 2–4; 1920. június 20. 3–4; 1920. június 27. 2.

⁵⁰ A közigazgatási reform a Magyar Jogászegyletben. *Magyar Közigazgatás* 1920. június 6. 2.

hivatkozással a fővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról szóló javaslatba „becsempésztett”, egyértelműen centralizáló tendenciákról mondott óvatosan elítélő véleményt, addig egyetértően nyilatkozott a fővárosi választójog nemzetgyűlésinél is szigorúbb rendelkezéseiről.

Csak nagyon távolról s általánosságban érinthette a főváros törvényhatósági bizottságát Steinecker Ferenc, a budapesti tudományegyetem közgazdaságtudományi kara prodékánja felszólalásának azon része, amely a pártpolitika közigazgatásból való száműzésére irányult.⁵¹ Noha e felvetés racionális és rokonszenves, megvalósítására az adott körülmények között rendkívül csekély esély mutatkozott – különösen a főváros esetében.

Külön kell szólnunk – hiszen nem kapcsolódik a jogászegylet közigazgatási ankétjához – Weis István egyik, a magyar közigazgatás általános válságával foglalkozó tanulmányáról, amely ugyan nem szentelt nagy teret a főváros közigazgatásának, ám – a pontosabb irányokat nem megjelölve – egyértelműen állást foglalt a sürgető változások mellett. Weis meglátása szerint ugyanis a főváros – az ország „délkeleti” szeretetétől övezve – az elmúlt időszakban nem termelt ki egyebet, mint az „üzemein élősködő törzsfőnökök és kerületi basák karát”, s egy olyan közszellemet, amelyre egyetlen világváros sem lehetne büszke. Az 1919/1920 fordulóján bekövetkezett politikai változásokra célozva úgy gondolta, hogy az országba beáramló „friss levegő” a fővárosra nézve is egészségesebb „vérkeringést” eredményez majd, ám ehhez meg kell szünnie annak, hogy Budapest a vidék rovására továbbra is előnyöket élvezzen.⁵² A fővárosi közigazgatás klikkesedésére, a virilizáció „túlhatalmára” utaló megállapításait kortársai már az 1919/20-as fordulat előtt is érzékelték, s egyik lehetséges kivételként az általános választójog megadását sürgették.⁵³ Weis azonban ebben a kérdésben nem foglalt állást, csupán a városi közigazgatási reform kapcsán említette meg, hogy nem híve a választójog túlzott kibővítésének, továbbá a többségi rendszer helyett az arányos képviseletet pártolja. Így csak rendkívül közvetett eszközök segítségével rekonstruálhatjuk Weis fővárosi közigazgatás megváltoztatására vonatkozó elképzeléseit. Annyi bizonyos, hogy elgondolásai nem állhattak messze a törvényhatósági bizottság fél évszázados összetételének megváltoztatásától, máskülönben aligha említette volna meg a „kerületi basák” és „törzsfőnökök” visszatetsző politikai befolyását. Ugyanakkor a választójogot illetően az arányos képviseleti rendszer mellett érvelt, amit utóbb a fővárosi törvény is rögzített. Tanulmánya bevezető, a magyar közigazgatás csődjét felvázoló részében pedig erőteljes tollvonásokkal kárhoztatta a virilizmus intézményét – legfőbb hibájának tekintve, hogy az utóbbi időkben már nem a történelmi középosztályból került ki a virilizáció többsége –, bár annak visszaszorítására vagy megszüntetésére nem tett javaslatot.⁵⁴

⁵¹ A közigazgatási reform a Magyar Jogászegyletben. *Magyar Közigazgatás* 1920. június 20. 3.

⁵² Weis 1988. 110.

⁵³ Így írt erről a *Nőtisztviselők Lapja* szemleírója 1918-ban: „Igazán legfőbb ideje, hogy egész közéletünk alaposan megreformálódjék az általános és titkos választójog tisztítótűzében.” *Virilizáció. Nőtisztviselők Lapja* 1918/2. 21.

⁵⁴ Weis 1988. 97.

Befejezés: a javaslat a nemzetgyűlés plénuma előtt; az 1920-as fővárosi választások

A törvényjavaslat általános és részletes vitájára 1920. május 18-a és június 2-a közötti időszakban került sor. A parlamenti erőviszonyok ismeretében nem lehetett kétséges a szavazás kimenetele. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és az Országos Kisgazda és Földműves Párt nyomasztó túlsúlya predestinálta a javaslat sorsát, még akkor is, ha a két nagy kormánypart nem mindenben értett egyet a fővárosi javaslatot illetően. A nemzetgyűlés plénuma előtt a belügyminiszteren, a Simonyi-Semadam Sándort időközben felváltó Dömötör Mihályon és a javaslat előadóján, Haller Józsefen kívül 14 kormánypartí, illetve liberális és demokrata – azaz ellenzéki – képviselő szólalt fel (akadtak, akik több alkalommal is szót kértek). E tanulmány terjedelmi korlátai miatt nem vállalkozhatunk a törvényhozás plénumán történtek rekonstrukciójára, jöllehet az ott elhangzott érvek számos szemponttal árnyalják és gazdagítják a témával s a korrall kapcsolatos ismereteket.⁵⁵ Aligha meglepő viszont, hogy az általános és részletes vitát követően a nemzetgyűlés gyakorlatilag a közigazgatási bizottság által előterjesztett szöveget emelte törvényerőre.⁵⁶

Sipőcz Jenő kormánybiztos a tanács június 2-i ülésén – vagyis a törvényjavaslat elfogadása napján – megnyugvással jelenthette be, hogy „a jogfolytonosság nem sokára teljes mértékben helyre lesz állítva” a fővárosban.⁵⁷

Az 1920. évi IX. tc. kizárólag a törvényhatósági bizottság megváltozott politikai viszonyok közötti újjáalakítását segítette elő. A közigazgatási reform hangzatos jelszavait túlharsogták a „bűnös” Budapest meghódításáért ringbe szálló tényezők pártpolitikai szölamai. Ezáltal a törvényhatósági bizottságot – a jövőre nézve – a pártcsatározások színterévé tették.

Hátravolt még a fővárosi törvényhatósági bizottsági választások megtartása. Igen rövid idő – alig egy hónap – állt rendelkezésre a választásokon induló pártok számára a törvény elfogadása és a választások időpontja között. A keresztény-nemzeti alapon álló községi pártok számára a Városháza feletti uralom megszerzése volt a cél, míg a liberális és demokrata községi pártok – a szociáldemokraták külső támogatásával – eleve veszített pozícióból ugyan, de még mindig jelentős eredményre számíthattak⁵⁸. A keresztény-nemzeti kurzus fővárosi exponensei számára nemcsak az általános politikai helyzet volt kedvező, hanem – alig leplezett formában – az 1920. évi IX. tc. választásra irányadó normái is. Ez a pozíció azonban nem zárta ki

⁵⁵ A nemzetgyűlési vitán elhangzottakat röviden összefoglalja TARIÁNYI 1972. 37–43; továbbá CSIZMADIA 1976. 346–348.

⁵⁶ Az e törvény alapján létrejövő törvényhatósági bizottság mandátuma 1923. december 31-én járt le. A fővárosban ex-lex helyzet állt elő – a főváros élére ismét kormánybiztost neveztek ki –, ami a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjászervezéséről szóló 1924. évi XXVI. tc. hatályba lépéséig (1925. január 1.), illetve az új törvényhatósági bizottság megválasztásáig tartott.

⁵⁷ *Fővárosi Közlöny* 1920. június 11. 277.

⁵⁸ 1919 őszétől – mutat rá L. NAGY Zsuzsa – a fővárosi „szavazók és városatyák községi politikai pártokba tömörültek”, pótolva a budapesti várospolitikából addig jóformán hiányzó helyi pártokat L. NAGY 1992. 128.

a politikai ellenféllel kötendő választások előtti alkukat, hiszen ez már önmagában biztos mandátumokat jelentett néhány – amúgy az alkukötő szempontjából nem preferált – kerületben.⁵⁹ A választásokra 1920. július 11–12-e között került sor. A mintegy 470 000 választásra jogosult fővárosi polgár voksa közül 308 000 fő szavazatát tekintették érvényesnek. A keresztény-nemzeti pártokra esett a szavazatok 71,5%-a (ez 167 mandátum megszerzését biztosította), míg a liberális és demokrata pártokra illetve a pártonkívüliekre 28,5% jutott (ami 73 mandátumot jelentett).⁶⁰

Folytonosságról közjogi értelemben aligha beszélhetünk, hiszen teljesen megváltozott norma- és feltételrendszer keretei között „újult” meg a fővárosi törvényhatósági bizottsága. Igen szűk értelmezésben – személyi szinten – mégiscsak volt szerepe a folytonosságnak, hiszen a megválasztott törvényhatósági bizottsági tagok közel egynegyede, egészen pontosan 23%-a már 1918 előtt is tagja volt a bizottságnak.⁶¹

Az újonnan megválasztott törvényhatósági bizottság – kiegészülve az állásuknál (tisztségüknel) fogva bizottsági taggá kinevezett városatyákkal – 1920. augusztus 11-én tartotta alakuló ülését. Sipőcz kormánybiztos ünnepi beszédében körvonalazta a főváros leendő vezetése által a jövőben preferálandó világnézeti – egyúttal politikai – értékeket. „Bevonultunk ide, mint a főváros ős magyar lakosságának képviselői. Az ős magyar lakosság követelte azt, hogy képviselői a székesfőváros kormányzatában egyedül a keresztény és magyar faji érdek jegyében dolgozzanak”.⁶²

Elkövetkezett tehát az őrségváltás ideje. A budapesti Városházán – a keresztény-nemzeti alapon álló pártok uralomra juttatásával – új időszámítás vette kezdetét.

Felhasznált irodalom:

- ÁGAI 1907 ÁGAI Adolf: *Utazás Pestről Budapestre. Rajzok és emlékek a magyar főváros utolsó 65 esztendejéből*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1907.
- BÁCSKAI–GYÁNI–KUBINYI 2000 BÁCSKAI Vera – GYÁNI Gábor – KUBINYI András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig*. Budapest 2000.
- Budapest Budapest 1873-tól napjainkig. A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal zsebkönyve*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest 1945.
- BUIÁSSY é.n. BUIÁSSY Károly: *Idegen elemek Budapest népességében. Statisztikai Közlemények 65/4 (é.n.). 27–34.*

⁵⁹ A választásokat megelőző politikai alkukhoz lásd: Kerületenként tárgyalnak a választási paktumról. Fővárosi Hírlap 1920. június 23., továbbá Kik lesznek a városatyák? *Fővárosi Hírlap* 1920. június 30. A választásokkal kapcsolatban lásd L. NAGY 1972. 19–20; továbbá a paktumokra is tekintettel SZENTGÁLI 2002. 204–206.

⁶⁰ *Források*. 45. A választási eredmények kerületenkénti és pártonkénti részletezését lásd: Budapest új törvényhatósági bizottsága. Fővárosi Hírlap 1920. július 14. Lásd: KOVÁCS 1935.

⁶¹ WILDNER 1931. 535.

⁶² *Fővárosi Közlöny* 1920. augusztus 13. 431–432.

- CSIZMADIA 1941 CSIZMADIA Andor: *A magyar városi jog*. Kolozsvár 1941.
- CSIZMADIA 1976 CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.
- CSIZMADIA 1982 CSIZMADIA Andor: Városi törvényhozás a dualizmus korában és az 1918. évi városi törvénytervezet. *Allam és Igazgatás* 1982 november. 988–998.
- DÉRY 1995 DÉRY Attila: A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (1870–1948). Egy független városrendező hatóság. *Budapesti Negyed* 1995/3. 77–96.
- EGYED 1936 EGYED István: *Budapest önkormányzata*. Budapest 1936.
- FARAGÓ 1995 FARAGÓ Tamás: Budapest népességfejlődésének vázlatja (1840–1941). *Statisztikai Szemle* 1995/4–5.
- FLAXMAYER–MEDRICZKY 1934 FLAXMAYER József – MEDRICZKY Andor: *A kerületi elöljáróságok szerepe Budapest székesfőváros közigazgatásában*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest 1934.
- Források* *Források Budapest Történetéhez*. III: 1919–1945. Szerk.: SZEKERES József. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 1972.
- GÁRDONYI 1925 GÁRDONYI Albert: *Ötven esztendő Budapest történetéből (1873–1923)*. Budapest 1925.
- GYÁNI 1998 GYÁNI Gábor: Az egyesített főváros nagyvárossá válása. in: *Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda*. Városháza, Budapest 1998. 15–30.
- KAJTÁR 1992 KAJTÁR István: *Magyar városi önkormányzat (1848–1918)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.
- KMETY 1911 KMETY Károly: *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog*. Hetedik kiadás. Grill, Budapest 1911.
- KOVÁCS 1935 KOVÁCS Alajos: A budapesti választások eredménye a világháború óta. *Városi Szemle* 1935/6. 801–817.
- L. NAGY 1972 L. NAGY Zsuzsa: *A budapesti liberális ellenzék 1919–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1972.
- L. NAGY 1992 L. NAGY Zsuzsa: *Várospolitikai és városatyák Budapesten 1873–1941*. Történeti tanulmányok I. KLTE Történelmi Intézete, Debrecen 1992.
- Magyar közjog* *Magyar közjog (Magyar államjog)*. Budapest 1882.
- Magyarországi pártprogramok* *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Szerk.: GERGELY Jenő – GLATZ Ferenc – PÖLÖSKEI Ferenc. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1991.
- NAGY 1897 NAGY Ernő: *Magyarország közjoga (Államjog)*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Budapest 1897.

- Nemzetgyűlés irományai (1920)*
Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irományai. I. Budapest 1920.
- Nemzetgyűlés naplója (1920)*
Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. II. Budapest 1920.
- ORT 1959
ORT János: Budapest központi városigazgatása a polgári demokratikus forradalom és a tanácsköztársaság idején. *Levéltári Közlemények* 30 (1959). 244–259.
- PÖLÖSKEI 1995
PÖLÖSKEI Ferenc: A városok jogállása a polgári korban. in: *Degré Alajos emlékkönyv*. Szerk.: MÁTHÉ GÁBOR – ZLINSZKY János. Unió, Budapest 1995. 223–225.
- ROMSICS 2000
ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Második, javított kiadás. Osiris, Budapest 2000.
- SAKMYSTER 2001
SAKMYSTER, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Helikon Kiadó, Budapest 2001.
- SARLÓS 1976
SARLÓS Béla: *Közigazgatás és hatalomgyakorlás/-politika a dualizmus rendszerében*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.
- SIPOS é.n.
SIPOS András: *Városigazgatás és várospolitika Budapesten 1890–1914*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest é.n.
- Statisztikai Évkönyv 1915*
Magyar Statisztikai Évkönyv 1915. Új folyam 23. Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1918.
- SZENTE 1993
SZENTE Zoltán: Reformtörekvések a fővárosi közigazgatásban 1872–1948. *Magyar Közigazgatás* 1993/8 (augusztus). 498–501.
- SZENTGÁLI 2002
SZENTGÁLI Zsolt: A Keresztény Községi Párt történetéhez. *Múltunk* 2002/1. 204–206.
- TARJÁNYI 1972
TARJÁNYI Sándor: *A fővárosi törvény és módosításai*. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 1972.
- URBANUS 1919
URBANUS: *A bűnös Budapesttől a boldog Budapestig. A főváros politikai múltja és jövője*. Kultúra könyvkiadó és nyomda rt., Budapest 1919.
- VÖRÖS 1997
VÖRÖS Károly: Főváros születik. in: *Hétköznapok a polgári Magyarországon*. Válogatta, sajtó alá rendezte GLATZ Ferenc. MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1997. 106–172.
- VÖRÖS 1998
VÖRÖS Károly: *A világváros útján 1873–1918*. *Budapesti Negyed* 1998 nyár-ősz. Budapest-történet 130.
- WEIS 1988
WEIS István: *A múlt és jövő közigazgatása. Közigazgatásunk csődje*. Budapest, 1920. in: *A magyar közigazgatástudomány klasszikusai 1874–1947*. Szerk.: LÖRINCZ Lajos. KJK, Budapest 1988. 110.

WILDNER 1931

WILDNER Ödön: Budapest törvényhatósági bizottságának keresztmetszete a legutóbbi 30 év alatt. Különös tekintettel a főváros szervezeti törvényeire. *Városi Szemle* 1931/4 (július – augusztus). 503–535.

WITTENBARTH 1931

WITTENBARTH Győző: Budapest kerületi beosztása. *Városi Szemle* 1931/6 (november – december).

Nagy Ágnes

VÁROSNEGYEDEK ÉLETCIKLUSA – LAKÁSELOSZTÁS – TÁRSADALMI ÁTRÉTEGZŐDÉS

A Lipótváros társadalma 1930–1960 között*

A piaci bérlakás-forgalmat felszámolva az 1944/1945-től előbb átmenetileg, majd véglegesen központi irányítás alá vont bérlakás-rendszeren keresztül a politikai hatalom 1944-től kezdődően meghatározó befolyással volt a budapesti társadalom térbeli strukturálódásának folyamataira. A bérházak negyedekben a népesség térbeli mobilitásának egyes csatornáit a lakáselosztás eszközével megnyitva illetve lezárva a hatalom társadalmi csoportok közötti cserélődéseket indukált. Egyes csoportok kiszorulása és helyükre más csoportok beáramlása mögött a helyi társadalom (át)szerveződésének folyamatában egyes társadalmi csoportok egy-egy városnegyed társadalmában elfoglalt helye és szerepe szűnt meg, vagy alakult át. Legközvetlenebbül a budapesti zsidóság 1944. június 20. és 23. között véghezvitt összeköltöztetésével, az 1951. évi budapesti kitelepítéssel és az 1956-os emigrációs hullámmal megüresedő lakások újraosztásával avatkozott be a politikai hatalom erőszakos úton a fővárosi társadalom térbeli szerkezetébe. E megfontolások alapján a bérházak negyedek társadalmának a lakásrendszer kontextusába helyezett vizsgálatával a fővárosi társadalom 1945 utáni átalakulásának folyamatához juthatunk közelebb. Az egyéni és családi életpályák nyomait lakóhelyi összefüggéseikben őrző népszámlálási lakásívek, választói névjegyzékek, címjegyzékek és lakónyilvántartások azok a források, amelyek a kvantitatív és a mikroszkopikus elemzés szintjén is alkalmasak a budapesti városnegyedek XX. századi társadalmának az 1945-ös historiográfiai cezúrát átlépő longitudinális vizsgálatára. E forrástípusok felhasználásával tárhatjuk fel, hogy a hatósági irányítás alá vont lakásrendszer keretei között a helyi népesség szerveződésébe a lakások újraosztásával közvetlenül beavatkozó politikai hatalom milyen mértékben tudta átalakítani egy-egy negyed társadalmi-térbeli szerkezetét, mennyiben volt képes tartós és szervessé váló átrétegződést kiváltani. Ugyanakkor a helyi társadalmat alkotó foglalkozási-társadalmi csoportok közötti arányok változása, egyes csoportok eltűnése, más csoportok beáramlása, és egyes csoportok stabilitása mögött a helyi társadalom szerveződésének mikroszintű vizsgálatával az 1945 előtti és utáni budapesti társadalom törései és folytonosságai rajzolódnak ki. E kérdésfeltevés alapján Budapest egyik belső, bérházak negyede, a Lipótváros 1930 és 1960 között végbement társadalmi változásainak vizs-

* Szeretném megköszönni Budapest Főváros Levéltára mindazon levéltárosainak segítségét, akikre az iratanyag eddigi feltérképezése során támaszkodhattam: Gajáry Istvánét, Héjj Csabáét, Lakatos Ferencét, Lugosi Andrásét, Nagy Sándorét, Sarusi Kiss Béláét, Sipos Andrásét, Szilvy Gyuláét és Takács Editét. Köszönöm Á. Varga Lászlónak, Budapest Főváros Levéltára főigazgatójának, hogy felhívta figyelmemet az V. kerületi IKV-anyagra. Köszönet illeti továbbá Belváros–Lipótváros Vagyonkezelő Rt. Önkormányzati Tulajdonú Ingatlanokat Kezelő Irodájának vezetőjét, Erdei Gyulát a lakónyilvántartó könyvek összegyűjtésében nyújtott segítségéért.